

Yazıtlarda Cümleler Arası Anlamsal Bağlar

Sensitive Bindings Between Sentences in Instructions

Ümit HUNUTLU

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Ana
Bilim Dalı, Rize, Türkiye

Department of Turkish Language
and Literature, Recep Tayyip
Erdoğan University, Faculty of Arts
and Sciences, Rize, Turkey

ÖZ

Bir metnin kuruluşuna hizmet eden cümleler belli kurallar çerçevesinde bir araya gelir. Metinde veya konuşma bütünlüğü içinde cümleler birbirine farklı anlam ilişkileriyle bağlanır. Ancak bazı cümleler arasındaki bağlantılar diğerlerinden daha sağlamdır. Bu bağlantılar; bağlaçlar, ortak öge, kip veya şahıs ekleriyle sağlandığı gibi; işaret sıfatları, iyelik ve durum ekleri, zamirlerle de sağlanabilir. Şekil bilgisi yöntemlerinin yanı sıra eksilti, art ya da ön gönderim, değiştirim, yineleme gibi metin dil bilimsel yöntemler de cümleler arasındaki anlam ve bağlantıyı güçlendirir. Bütün bunlar; cümlelerin amaç, açıklama, neden-sonuç, karşılaştırma, karşıtlık gibi anlamlarla yan yana gelmelerinde etkili rol oynar.

Bu çalışmada Orhun yazıtlarında, anlam ilişkileriyle bağlanan sıralı ve bağlı cümleler ele alınmıştır. Yazıtlarda, bu yapıda bir araya gelen en yaygın anlam ilişkileri analiz edilmiştir. Diğer cümlelere göre anlamsal yönden birbirini daha iyi tamamlayan cümleler üzerinde durulmuştur. Bu cümlelerde, açıklama, amaç-sonuç, karşılaştırma, karşıtlık, neden-sonuç, sıralama, sınırlandırma, zaman gibi anlam ilişkileri tespit edilmiştir.

Köktürkçede anlam ilişkileriyle bağlanan cümlelerin söz dizimsel niteliklerine bakıldığında bu cümlelerin çok uzun ve çok ögeli cümleler olmadığı görülmüştür. Bu yapılarda kısa cümleler kendinden sonra gelen cümleyi tümleş değerinde tamamlamıştır. Çoğunlukla özne ve yüklemden oluşan bu sıralı yapılar, cümle dizisinde bir sonraki cümlele yükleminden çok uzak değildir.

Yazıtlarda cümleler arasındaki anlamsal bağı kuvvetlendiren unsurlardan biri de vurgu olmalıdır. Yazıtlarda bağımsız bir cümle, bağlaçlara ihtiyaç duymadan başka bir cümleye bağlanmıştır. Bağlaçsız sıralanan ve anlam ilişkileriyle bağlanan bu cümleler, Türk dilinin her döneminde karşımıza çıkmaktadır. Yazıtlarda tespit edilen cümle üstü bağlaçsız yapılar, taşa yazmanın sınırlılıklarından ötürü, yerden tasarruf amacıyla tercih edilmiş olabilir, ancak bu durumu sadece bir nedene bağlamak doğru değildir. Eski Türkçe döneminde bağlaçsız yapıların tercih edilme sebebi, biraz da Türkçenin doğal yapısıyla ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Köktürkçe, Metin Dil Bilimi, Sıralı Cümle, Söz Dizimi, Yazıtlar

ABSTRACT

Sentences that serve the construction of a text come together according to certain rules. Sentences are connected to each other with different meaning relations in a text or in speech integrity, but the connections between some sentences are more solid than others. These connections can be provided with conjunctions, common element, mood or personal ending, as well as demonstrative adjectives, possessive and case suffixes, and pronouns. In addition to morphological elements, it also strengthens the meaning and connection between sentences with linguistic methods such as ellipsis, back- or pre-reference, substitution, and repetition. All these play an effective role in the juxtaposition of sentences with meanings such as purpose, explanation, cause-effect, comparison, and contrast. In this study, compound-complex sentence and complex sentences connected by semantic relations in Orhun inscriptions are discussed. In the inscriptions, the most common meaning relations that come together with this structure have been analyzed. Sentences that complement each other semantically better than other sentences are emphasized. In these sentences, semantic relations such as explanation, purpose-effect, comparison, contrast, cause-effect, order, limitation, and time have been determined. When the syntactic characteristics of the sentences connected with meaning relations in Kök Turkish are examined, it is seen that these sentences are not very long and multicomponent sentences. In these structures, short sentences complete the sentence that comes after them as

Geliş Tarihi/Received: 17.05.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 13.07.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 31.01.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ümit HUNUTLU

E-mail: umithunutlu@gmail.com

Atıf: Hunutlu, Ü. (2024). Yazıtlarda cümleler arası anlamsal bağlar. *Turcology Research*, 79, 1-12.

Cite this article as: Hunutlu, Ü. (2024). Sensitive bindings between sentences in instructions. *Turcology Research*, 79, 1-12.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

complements. These sequential structures, consisting mostly of subject and predicate, are not far from the predicate of the next sentence in the sentence sequence. One of the elements that strengthen the semantic bond between sentences in inscriptions should be emphasis. In inscriptions, an independent sentence is connected to another sentence without the need for conjunctions. These sentences, which are ordered without a conjunction and connected with meaning relations, appear in every period of the Turkish language. Conjunction-free structures found in the inscriptions may have been preferred in order to save space due to the limitations of writing on stone. However, it is not correct to attribute this situation to only one reason. The reason why non-conjunctive structures were preferred in the Old Turkish period is partly related to the natural structure of Turkish.

Keywords: Coordinate Sentence, Inscriptions, Kopturk Language, Semantics, Syntax

Giriş

Cümleler; kuruluşları, anlamları, yapıları ve diğer özellikleri bakımından hemen hemen benzer sınıflandırmalara tabi tutulurlar. Bu sınıflandırmalarda cümledeki yüklem türü, “yargının gerçekleşme durumunu yansıtan cümle anlamı, öge dizilişine bağlı olarak yüklem yeri, cümlelerin kuruluş şekline ve ögeler arası ilişkilere bağlı olarak cümlelerin yapısı gözetilmektedir (Karahana, 2006: 6; Özkan vd., 2008: 6). Bu sınıflandırmalar içinde “yapıları bakımından cümle çeşitleri” bir türlü uzlaşmaya varılmayan konu alanı olmuştur. Cümledeki yargı kavramı, yargının nitelikleri, neyin yargı değeri taşıyıp taşımadığı, cümlelerin sınırlarını belirlemede ve yapısal niteliklerinin çizilmesinde belirleyici olmuştur (Ercilasun, 2009: 169). Yargı kavramıyla bağlantılı olan fiilimsiler, yan cümle ve temel kuruluşları araştırmacılar arasında fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Örneğin Karahana “Yargının vurgu veya ekle sağlanan bir bitmişlik ifadesi” olduğundan hareketle fiilimsi kuruluşlarını yan cümle olarak değerlendirmez (2011: 237). Banguoğlu ise fiilimsileri yargı ve yargı öbekleri içinde değerlendirir. Yargının “istenilen, duyulan ve düşünülünen” yansıttığını dile getirir (2005: 520). Fiilimsileri bitmemiş fiil yargısı olarak değerlendirir. Fiilimsilerin cümle içinde tam yargı değeri kazandıklarını belirtir (2005: 571).

Söz diziminin temel tartışma konularından biri de, cümlelerin temel yapısal özelliklerinin ortaya konmasıdır. Cümle nerede başlar ve nerede biter? Birkaç cümlelerin bir anlamı karşılamak için bir araya gelmesi durumunda bu cümleler nasıl değerlendirilmelidir? Bu sorulara yaklaşım tarzı cümle yapılarıyla ilgili sınıflandırmalarda çeşitliliğe sebep olmuştur. Birleşik, sıralı ve bağlı cümle terimleri ve bu terimlerin nitelikleri birçok araştırmada birbirinin yerine kullanılmıştır (Ersoy, 2001: 313 – 333). Basit, sıralı, bağlı, birleşik cümle terimlerinin sınırları netlik kazanmamıştır. Bazı araştırmacılar sıralı ve bağlı cümleyi ayrı bir kategoride değerlendirilirken bazıları birleşik cümlelerin alt başlığında incelemiştir (Banguoğlu, 2005: 546–586.) Cümledeki birleşik yapı, bağımsız bir yargının temel cümlelerin bir ögesini veya bir unsurunu karşıladığında oluşur. Bu durumda tam yargı değeri taşıyan bir iç cümle başka bir cümlelerin ögesi konumundadır.¹ Sıralı ve bağlı cümle yapılarını oluşturmak için bir araya gelen cümleler arasındaki ilişki ise daha farklıdır. Bunlar arasında bir diğer cümlelerin ögesi olma durumu yoktur. Bir anlamı izah için bir araya gelmiş cümleler söz konusudur. Aralarında anlam ilişkisi olan cümleler, çeşitli şekillerde ve çeşitli vasıtalarla bir araya gelir. Bağlanan cümlelerin her biri kendi başına bağımsız bir yargı içerir.

Delice, sıralı ve bağlı cümleleri yapı bakımından değil “kullanımlarına göre cümleler” başlığı altında değerlendirir (2012: 875). Karahana ise cümle sınıflandırılmasına yeni bir bakış açısı getirmiştir (Ergönerç Akbaba, 2013: 113). Cümleleri, bağlanma şekillerine göre gruplandırmıştır. “Bağlama edatlarıyla”, “ortak cümle ögeleriyle”, “ortak kip / şahıs ekleriyle”, “anlam ilişkileriyle” bağlanan cümleler şeklinde tasnif etmiştir.

Verilmek istenen anlamın tek cümleyle aktarılamadığı durumlarda, cümle üstü dil birliklerine başvurulur (Karahana, 2004: 85). Bu dil birliklerinin birbirine bağlantılı şekillerinde bazı gramatikal unsurlar etkilidir (Karahana, 2011: 243). Bağlama edatları, ortak ögeler, kip ve şahıs ortaklıkları cümleler arasında ilgi kuran gramer unsurlarıdır. Bunlar yanında cümleler arasındaki çeşitli anlam ilişkileri bağlanma şekillerinde etkilidir. Cümleler arasındaki anlam ilişkisi gramer unsurlarıyla desteklenebilir. Bazı durumlarda ise gramer unsurları kullanılmadan cümleler bir bağlam veya metin içinde yan yana gelir ve anlamsal yönden birbirini tamamlar. Cümleler arasında; açıklama, amaç, karşılaştırma, karşıtlık, kıyaslama, örneklendirme, sebep-sonuç, sıralama, sınırlandırma vb. anlam ilişkileri kurulabilir. Aynı kavram alanına giren kelimelerin tercih edilmesi; eş anlamlı veya zıt anlamlı kelimelerin kullanılması cümlelerin anlam ilişkileriyle bağlanmasında etkilidir. Art ve ön gönderimler, deyiştirim, eksilti, yineleme gibi metin dil bilimsel yöntemler cümleleri anlamsal yönden birbirine bağlar (Subaşı Uzun, 1995: 36, 63, 70, 87).

Anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler; metin dil bilimi alanıyla ilgili çok yönlü bir konudur (Ergönerç Akbaba, 2013: 128). Bu tarz söz dizimsel yapılar için sözcük (Vardar, 1988: 189), cümleden büyük birlikler (Üstünova, 1998: 2) terimleri kullanılmaktadır. Akçataş, anlam ilişkileriyle bir araya gelen söz dizimsel yapılar için, cümle grubu terimini önerir. Bazı cümleler bir durumu, düşüncüyü, olayı tek başına anlatırken bazılarının birbirini tamamlayıp açıkladığını dile getirir. Anlam ilişkileri bakımından cümleleri Duymaz’dan hareketle altı başlıkta değerlendirir (Duymaz; Turan, 2006: 85): 1. Neden-Sonuç, 2. Açıklama, 3. Örnek, 4. Amaç, 5. Karşılaştırma, 6. Karşıtlık (Akçataş, 2007: 7–8).

Anlam ilişkileriyle bağlanan cümlelerdeki ilişki temel cümle yan cümle ilişkisinden farklıdır. Burada öge olma ilişkisi değil, birbirine bağlanma ve anlam yönünden birbirini tamamlama ilişkisi vardır. Aralarında anlam ilişkisi olan cümleler, çeşitli yollarla sıralanır ve bağlanır (Gece, 1998: 335–336). Bu tarz sıralanan cümleler belli niteliklerle birbirini tamamladığı için, bir öge değerinde olmadıkları hâlde, dil bilimsel dönüşümle tümleş değeri kazanmaları çok kolaydır.

1 Ölker, tam yargı değeri gösteren iç cümlelerin bir öbek oluşturduğunu belirtir. Bir terim eksikliğine dikkat çeker. Bu yapılar için “hüküm grubu” terimini önerir (2022, 506).

Bağlı cümlelerde bağlaçlar sayesinde cümleler arası anlam ilişkileri kolaylıkla sezilebilir. Bağlaçların kullanılmadığı durumlarda, vurgu, tonlama, bağlam; ögeler arası ilişkiler; yineleme, eksilti, değiştirim gibi etkenler cümleleri anlam ilişkileriyle birbirine bağlamaktadır.

Eski Türkçeden beri dilimizde bağlaç işlevli kelimeler kullanılmıştır (takı, azu, ulayu vb.). Ancak bunlar Eski Türkçe döneminde sınırlı sayıdadır. Bağlaçlarla bağlanan cümle yapılarındaki çeşitlilik Türkçede daha geç ortaya çıkmıştır. Bu durum iki sebeple açıklanmaktadır:

-Eski Türkçede ifadede kısalığı tercihi beraberinde bağlaçsızlığı getirmiştir. Benzer durum günümüzde konuşma dili ve ağız özelliklerinde de karşımıza çıkmaktadır. Örneğin konuşma dilinde türlü bağlaçların görevi farklı vurgu ve tonlamalarla yerine getirilir. Bu sebeple bağlaçlar az sayıdadır:

Araba alamıyorum, param yok. = Araba alamıyorum çünkü param yok.

-Türkçenin gelişmiş bir zarf-fiil sistemi olması. Cümle sıralanırken bağlaçlar yerine zarf-fiil cümlelerin kullanılması.

Yemeğini yedi ve gitti. = Yemeğini yiyip gitti.

Dün geledim, çünkü hastalandım = Hastalandığım için dün geledim.

Tercümeler yoluyla dilimize Farsça ve Arapçadan birçok kelimenin bağlaç göreviyle girmiş olduğu bir gerçektir. Ancak cümle başı edatlarıyla oluşturulan söz dizimsel yapıların Türkçeye tamamen yabancı dillerden geçtiğini söyleyemeyiz. Çevrilen kaynak dildeki bazı yapılar, Türkler tarafından bazı yönlerden taklit edilmiştir. Eski Türkçede kullanılan “kaçan, kanyu, kim, ne” gibi kelimelere, yabancı dillerden aktarılan yapılardaki cümle bağlaçlarını karşılamak amacıyla yeni anlamlar verilmiştir (Tekin Ş., 1992: 62) Bu yapıların organik olarak zarf-fiillerden doğmuş olduğu aşikârdır (azu, artuki, takı, udu, ulayu ve yime). Yine sözlü dilde yaygınlık gösteren anlam ilişkileriyle ve bağlaçsız bağlanan cümleler, Türk dilinin başlangıçtan beri tercih ettiği bir söz dizimsel yapı olmuştur. Bu cümleler arasında anlamsal bir bağ görülür.

Bu çalışmada ilk yazılı eserlerimizi esas alarak Köktürkçede tercih edilen anlam ilişkileriyle bağlanan ve bu bağlanışta bağlaçlara ihtiyaç duymayan yapılar örneklendirilecek ve bu yapıların söz dizimsel özellikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bu cümlelerden hareketle aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

- Köktürkçede bağlaçsız bağlanan cümleler arasında hangi anlamsal ilişkiler mevcuttur?
- Cümle başı edatları kullanılmadan bu ilişkiler nasıl oluşturulmuştur?
- Bu cümlelerin söz dizimsel özellikleri nelerdir?
- Öge dizilişlerinde belli bir kalıp var mıdır?
- Öge ortaklıkları var mıdır?
- Bir araya gelmelerinde ve anlamlandırılmalarında söz dizimi dışında etkili olan bir gramer unsuru var mıdır?
- Bu cümleler hangi kip ve şahıslarla oluşturulmuştur?
- Gönderim ögeleri nasıl bağlanmıştır?
- Derin yapıda nasıl bir dönüşüm göstermiştir?

Yazıtlarda Anlam İlgisiyle Bağlanan Cümleler

Anlam ilişkileriyle bağlanan ve bu bağlantıda bağlaçsız yan yana gelen cümleler, Türk dilinin ilk yazılı eserlerinden beri tercih edilen söz dizimsel bir yapıdır. Tekin, “bağlaçsız birleşik cümleler” adını verdiği bu cümlelerin Orhon Türkçesinin en yaygın birleşik cümle türü olduğunu belirtir ve şu örnekleri sıralar (Tekin, 2003: 212–213):

çığaṅ bodunug bay kılıtım, az bodunug üküş kılıtım / “Yoksul halkı zengin ettim, az halkı çoğalttım” (KT G 9)

bilge kagan ermiş, alp kagan ermiş / “(Onlar) akıllı hakanlar imiş, yiğit hakanlar imiş” (KT D 3)

anta kisre inisi kagan bolmış erinç, oğlıtı kagan bolmış erinç / “Ondan sonra erkek kardeşleri hakan olmuşlar şüphesiz, oğulları hakan olmuşlar şüphesiz” (KT D 4-5)

özi yañılıtı, kagani ölti, bodunı küñ kul boltı / “Kendisi (bize) ihanet etti, hakanı öldü, halkı (da) cariyeye (ve) köle oldu” (KT D 20)

Tabgaç bodun sabı süçig, ağısı yımşak ermiş / “Çin halkının sözleri tatlı, ipek kumaşları da yumuşak imiş” (KT G 5).

Tekin, bu cümlelerin arasındaki anlam ilişkileri ve öge ortaklıkları üzerinde durmaz. Bunların zamansal bir sıra göstermesinden hareketle bağlaçsız birleşik cümleler olduğunu bildirir. Yukarıdaki örneklerde olay sırası arz eden cümlelerin bağlaçsız cümlelerle sıralandığı görülmektedir. Bu cümlelerin sayısı yukarıdaki örneklerle sınırlı değildir, bu sayı daha da arttırılabilir. Metnin kuruluşuna bağlı olarak cümlelerin bu şekilde sıralanması doğaldır. Tekin, burada özellikle bağlaçsız sıralanan cümlelere dikkat çekmiştir. Ancak yazıtlarda bu yapıda yan yana getirilen, farklı anlam ilişkileriyle bağlanan cümleleri görmek de mümkündür. Açıklama, sebep–sonuç, karşıtlık, kıyaslama, tarz ilgisi bunlardan bazılarıdır.

Açıklama İlgisiyle Bağlanan Cümleler

Kendinden önceki veya sonraki cümleyi açıklayan ve verilmek istenen anlamı daha belirginleştiren cümlelerdir. Eski Uygur Türkçesinden itibaren ki’li cümleler ödüncüleme yoluyla dilimize girmeye başlamış olan açıklama cümlelerinin en tipik örnekleridir (Daşdemir, 2009: 136). Ancak ki / kim’li cümlelerde açıklama cümlesi temel cümlelerin yan cümlesi niteliğindedir. Türkçe söz dizimi yapısında bir öge konumundadır. Köktürkçede “kim”li açıklama yan cümleleri kullanılmadan bağımsız cümleler birbirinin açıklayıcısı olmuştur. Aşağıda a ve b maddelerinde bir öncesindeki cümleye paralel bir anlam içeren ve önceki anlamı destekleyen, açıklayan bir cümle tekrarı söz konusudur:

a) *yuyka erkli topulgalı uçuz ermiş yinçge erklig üzgeli uçuz / Yufka iken delmek kolaymış. İnce olanı koparmak kolaymış.* T(1.) G 6

$(ZT_1 + \ddot{O}_1 + Y_2) + [B] + (\ddot{O}_2 + Y_2)^2$

Bu iki cümlede; açıklama ve pekiştirme ilgisini destekleyen anlam, bağlam ve söz dizimine dayalı ortaklıklar görülmektedir. İki cümle arasında söz dizimsel paralelizm mevcuttur. Aynı kavram alanına ait sözcük olan *yuyka* ve *yinçge* iki ayrı cümlede kullanılmıştır. *Uçuz* kelimesi iki cümlede de tekrar etmiştir (Subaşı Uzun, 1995).

Bu cümlelerdeki anlamı fiilimsilerle veya bağlaçlarla karşılayabiliriz. Ancak metinde bağlaçlara ihtiyaç duyulmadan verilmek istenen anlam aktarılmıştır:

Yufka iken delmek kolay **olduğu gibi** ince iken koparmak kolaymış.

Yufka iken delmek kolaymış (**yani / ki**) ince iken koparmak kolaymış.

b) *yuyka kalın bolsar topulguluk alp ermiş yinçge yoğun bolsar üzgölük alp ermiş. Yufka [olan bir şey eğer] kalınlaşırsa [onu] delmek zor imiş. İnce [olan bir şey de eğer] yoğun olursa [onu] koparmak zor imiş* (Alyılmaz, 2021: 326-327).

$(\ddot{S}T_1 + \ddot{O}_1 + Y_1) + [B] + (\ddot{S}T_2 + \ddot{O}_2 + Y\ddot{O}T_2 + Y_2)$

Bu iki cümle arasında söz dizimsel ve anlamsal bir paralelizm mevcuttur. Aynı kavram alanına ait sözcükler olan *yuyka*, *yinçge*; *kalın*, *yoğun*; *topulguluk*, *üzgölük* kelimeleri cümleler arasındaki bağı kuvvetlendirmiştir. *Bolsar*, *alp ermiş* kelimeleri iki cümlede tekrar etmiştir.

Açıklama ilişkileriyle bağlanan bu cümlelerde verilmek istenen anlam, fiilimsilerle veya bağlaçlarla da kurulabilirdi:

Yufka, kalın olursa (onu) delmek zor **olduğu gibi** ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş. T(1.) G 5-6

Yufka, kalın olursa (onu) delmek zor imiş (**yani / ki**) ince yoğun olursa (onu) kırmak zor imiş. T(1.) G 5-6

Karşıtlık İlgisiyle Bağlanan Cümleler

Yapıca bağımsız cümlelerin zıtlık gösteren bir durumu karşılamak için bir araya gelmesiyle oluşur. Yazıtlarda karşıtlık ilgisile bağlanan cümlelerde öge ortaklığı bulunmamaktadır. Bu söz dizimsel yapılarda sıralı cümlelerin ögeleri arasında ortaklığı olmadığı gibi çok az örnekte kip ortaklığı mevcuttur. Aşağıdaki a, b, c, ç örneklerinde kip ortaklığı görülmektedir ancak d ve e örneklerinde kip ortaklığı da görülmez:

a) *kan bertim kanıñın koodup içikdiñ. [Sana] han verdim; [sen] hanını bırakıp tutsak oldun* T(1.) B 3 (Alyılmaz, 2021: 310-311)

$([\ddot{O}_1] + N_1 + Y_1) + [B] + ([\ddot{O}_2] + HT_1 + Y_1)$

Kip yönünden ortaklık gösteren bu iki cümlelerin şahısları ve ögeleri birbirinden bağımsızdır. Cümleler arasındaki anlam ilişkisi yineleme ve gönderim yoluyla sağlanmıştır. *Kan* kelimesi iki cümlede de tekrar etmiştir. *Kanıñın* kelimesindeki iyelik eki birinci cümledeki “*kime*” han verildiğine gönderimde bulunmaktadır. Yine aynı kelimedeki yükleme hâli eki de birinci cümleye gönderim için kullanılmıştır.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Han vermeme **rağmen /** (sen) hanını bırakıp tabi oldun.

Han verdim **ama** (sen) hanını bırakıp tabi oldun.

b) *kelmiş alp tidi tuymadı. [Düşmanlar buraya kadar gelişimiz için de] “Zor! (Gelemezler!) dedi[ler]. [Ancak onlar gelişimizden] haberdar [bile] olmadı[lar]* T(2.) B 3-4 (Alyılmaz, 2021: 367)

$([\ddot{O}_1] + N_1 + Y_1) + [B] + ([\ddot{O}_2 + N_2] + Y_2)$

Kip bakımından örtüşen bu iki cümlede yüklem 3. şahısla çekimlenseler de farklı özneler barındırmaktadır. İkinci cümlede *tuymadı* yüklemine nesnesinde eksiltmeye gidilmiştir. Çünkü birinci cümledeki nesne, ikinci cümledeki nesnesiyle ilgilidir. (“kelmiş alp” haberini duymadı). *Ti-* ve *tuy-* aynı kavram alanında olan fiillerdir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

(Buralara kadar) gelenler “(Geliş) zor(du)!” demelerine **rağmen** pek de zorluk hissetmediler.

(Buralara kadar) gelenler “(Geliş) zor(du)!” dediler **ama** pek de zorluk hissetmediler.

c) *yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun urtı yüzüne başına bir t[egmedi...] Zırhından, kaputundan yüzden fazla okla vurdular, yüzüne (ve) başına birisi [bile değmedi]* KT D 33 (Ölmez, 2012: 97–98).

$([\ddot{O}_1] + [N_1] + Y_1 + V_s T_1 + Y_1) + [B] + (Y\ddot{O}_2 + \ddot{O}_2 + Y_2)$

Kip bakımından örtüşen bu iki cümlelerin, yüklemeleri 3. şahısla çekimlenmiştir; ancak özneleri farklıdır. *Ur-* ve *tegme-* aynı kavram alanında olan fiillerdir. Filler arasındaki olumluluk ve olumsuzluk durumu karşıtlık oluşturmuştur. İkinci cümledeki *bir* kelimesiyle birinci cümledeki *yüz artuk ok* ifadesine gönderimde bulunulmuştur.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

(Kül Tigin'i) zırhından (ve) kaftanından yüzden fazla okla vurdular **hâlde** yüzüne (ve) başına bir (ok bile) değmedi. KT D 33

(Kül Tigin'i) zırhından (ve) kaftanından yüzden fazla okla vurdular (**ama**) yüzüne (ve) başına bir (ok bile) değmedi. KT D 33

ç) *[yigirmi yaşıma] basmıl iduk kut oğuşum bodun erti arkış idmaz tiyin süledim. Yirmi yaşımda, Basmıl İduk Kut'u akraba kavmim idi; kervan göndermiyor, diye sefer ettim.* BK D 25 (Tekin, 2010: 58–59).

$(ZT_1 + \ddot{O}_1 + N_1 + Y_1) + [B] + ([ZT_1 + \ddot{O}_1] + ST_2 + Y_2)$

İki cümle arasında kip uyumu yanında tümleş ortaklığı mevcuttur. İkinci cümlede hareketin kime yönelik olduğunu gösteren yapıda (*Basmıl İduk Kut*) eksiltmeye gidilmiştir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Yirmi yaşımda Basmıl İduk Kut (benim) soyumdan milletimden **olduğu halde**, kervan göndermiyor diye ordu sevk ettim.

Yirmi yaşımda Basmıl İduk Kut (benim) soyumdan milletim idi **ama** ben kervan göndermiyor diye ordu sevk ettim.

d) *illig bodun ertim ilim amtı kanı... Ülkesi olan bir halktım, ülkem şimdi nerede!* KT D 9 (Ölmez, 2012: 93).

$([\ddot{O}_1] + Y_1) + [B] + (\ddot{O}_2 + ZT_2 + Y_2)$

İki cümle arasında kip, öge veya şahıs ortaklığı bulunmamaktadır. İki cümlede aynı kavram alanına sahip olan *il* ve *illig* kelimeleri tekrar etmiştir. Birinci cümledeki "il" in kime ait olduğunu ikinci cümledeki iyelik eki belirtmiş ve pekiştirmiştir. İkinci cümlede yüklem hemen önünde yer alan *amtı* zarfı birinci cümleyle zaman karşıtlığını arttırmıştır.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Devlet sahibi bir halk **olmama rağmen**, devletim şimdi nerede...

Devlet sahibi bir halk idim (**ama**) devletim şimdi nerede...

e) *kaganlıg bodun ertim kaganım kanı... Hakanı olan bir halktım, hakanım nerede?* KT D 9 (Ölmez, 2012: 93).

$([\ddot{O}_1] + Y_1) + [B] + (\ddot{O}_2 + Y_2)$

Bir üst örnekte ifade edilen özellikler bu iki cümle için de geçerlidir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Hakan sahibi bir halk **olmama rağmen** hakanım (şimdi) nerede?

Hakan sahibi bir halk idim (**ama şimdi**) hakanım nerede?

Kıyaslama İlgisiyle Bağlanan Cümleler

İki cümle arasında tercih ve karşılaştırma ilgisinin olduğu söz dizimsel yapılarıdır. Kıyaslama zarfı ekleri ve kıyaslama bağlaçları kullanılmadan sıralı cümleler arasında kıyaslama ilgisi kurulmaktadır.

yagımız tegre oçuk teg erti biz aş <t>eg ertimiz. Düşmanımız etrafta ocak gibi idi, biz ateş idik T(1.) G 1 (Ergin, 200: 67).

$(\ddot{O}_1 + Y_1 + Y_1) + [B] + (\ddot{O}_2 + Y_2)$

Bu söz dizimsel yapı hakkında farklı okuma ve anlamlandırmalar mevcuttur. Bu farklılıklar söz dizimsel yapının öge dizilişi ve cümlelerin bağlanış şeklini etkilememektedir.³ Yukarıdaki söz dizimsel yapıda, sıralı cümlelerin öğeleri arasında ortaklık yoktur. Bu cümlelerde kip

3 Alyılmaz; *oçuk* kelimesini *uçuk*; *aş* kelimesini *anğ* okumuş ve cümleleri şöyle anlamlandırmıştır: "Düşman[lar]ımız etrafımızdan uçup / kaçıp [gitmiş] gibiydiler; biz [ise] onları [her an yakalamaya hazır] akdoğanlar gibiydik." (2021, s. 321). Aydın, birkaç anlamlandırma şeklini sıralayarak "Yagımız tegre *uçuk teg erti biz *elbeg ertimiz, düşmanlarımız

ortaklığı olmakla birlikte şahıs ortaklığı görülmez. İlk cümlede kullanılan birinci çokluk kişi iyelik ekli *yagımız* kelimesi ile ikinci cümlede kullanılan *biz* kişi zamiri karşılaştırma unsuru olarak kullanılmıştır. İki cümlede de tekrar edilen benzetme edatlarıyla oluşturulan söz öbeklerinde yapı yinelemesine gidilmiştir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Düşmanlarımız etrafımızda ocak gibi idi (**ise**), biz (de ortadaki) aş (kazanı) gibiydik.

Düşmanlarımız etrafımızda ocak gibi **olmasına karşılık**, biz (de ortadaki) aş (kazanı) gibiydik.

Sebepliliğiyle Bağlanan Cümleler

Bir cümlelerin başka bir cümle yargısının gerçekleşme sebebini gösterdiği yapılarıdır. Birçok metinde olduğu gibi yazıtlarda da sıralı cümleler çoğunlukla sebep ilgisiliyle birbirini tamamlamıştır. Bu yüzden sadece birkaç örnek cümle sunulacaktır.⁴

a) aygıl tidi ayıgması ben ertim bilge tonyukuk. "Söyle!" dedi, söyleyeni (sözcüsü) ben oldum, Bilge Tonyukuk. T(1.) B 5

$([\ddot{O}_1+Y_1]+[B]+[\ddot{O}_2+Y_2])$

Bu cümleler arasında öge ortaklığı bulunmamaktadır. Kip yönünden ortaklık taşıyalar da şahıs yönünden farklılık göstermektedir. Cümleler arasında söz dizimsel paralelizm görülmektedir. Birinci cümlede kullanılan *aygıl* kelimesinin kavram alanıyla ilgili olan *ayıgma* kelimesi cümleler arasındaki bağlantıyı güçlendirir. İkinci cümlede kullanılan iyelik eki birinci cümledeki özneye gönderimde bulunmaktadır.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

"Söyle!" deyince söyleyeni (sözcüsü) ben oldum, Bilge Tonyukuk.

"Söyle!" dedi (**diye**) söyleyeni (sözcüsü) ben oldum, Bilge Tonyukuk.

b) kaganı alp ermiş ayguçısı bilge ermiş kaçan neñ erser ölürteçi ök. Sefer etmezsek, bizi, kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş, ne zaman olsa bizi öldürecektir. T(1.) K 5-6

$(\ddot{O}1+Y_1)+[B]+(\ddot{O}2+Y2)+[B]+([\ddot{O}3]+ZT_3+N_3+Y_3)$

Sıralanan bu cümlelerde öge ortaklığı bulunmamaktadır. Üçüncü cümlelerin sebebi durumundaki ilk iki cümlede kip ortaklığı bulunmaktadır, ancak bu cümlelerin son cümleyle kip ve şahıs ortaklığı yoktur. İlk iki cümledeki iyelik ekleri, üçüncü cümlelerin öznesine gönderim imkânı sunar. Sonuç cümlesinin nedenleri ilk iki cümlede ifade edilmiştir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

"Sefer etmezsek, bizi, kağanı cesur **olduğundan**, sözcüsü akıllı **olduğundan** ne zaman olsa bizi öldürecektir..."

Sefer etmezsek ne zaman olsa bizi öldürecektir **çünkü** kağanı cesur imiş, sözcüsü akıllı imiş.

c) [kağanı alp ermiş] ayguçısı bilge ermiş kaçan [neñ erser ölürteçi kök. Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, ne zaman olsa, onlar bizi, kağanları cesur imiş, sözcüleri de akıllı imiş, ne zaman olsa, öldüreceklerdir. T(1.) D 3-4

$(\ddot{O}1+Y_1)+[B]+(\ddot{O}2+Y2)+[B]+([\ddot{O}3]+ZT_3+[N_3]+Y_3)$

Bir önceki örnekte ifade edilen özellikler bu cümleler için de geçerlidir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, ne zaman olsa, kağanları cesur **olduğu**, sözcüleri de akıllı **olduğu için**, ne zaman olsa, onlar bizi öldüreceklerdir.

Eğer onların üzerine ordu sevk etmezsek, ne zaman olsa, onlar bizi öldüreceklerdir, **çünkü** kağanları cesur imiş, sözcüleri de akıllı imiş.

ç) tenri yarlıkazu bu türük bodun ara yaraklıg yagıg yeltürmedim töğünlüg atıg yüğürtmedim. Tanrı'nın yardımıyla (Tanrı lütfettiği için) bu Türk halkı[nın] ara[sına] / iç[ine] silahlı düşman[ları] sokturmadım; [onların] [kuyrukları] düğümlü / bağılı at[ları]nı [ülkemde] dolaştırmadım. T(2.) D 3-4 (Alyılmaz, 2021: 389-390).

$(\ddot{O}_1+Y_1)+[B]+([\ddot{O}_2]+YT_2+N_2+Y_2)[B]+([\ddot{O}_2+YT_2]+N_3+Y_3)$

Öge ve kip ortaklığı bulunmayan bu yapıda birinci cümle kalıp söz niteliğindedir. "tenri yarlıkazu" kalıp ifadesi, kendinden sonra gelen cümlelerin sebebi durumundadır. Yaşananların müsebbibi Tanrı'dır ve gerçekleşen bu başarılar Tanrı sayesinde.

⁴ etrafta tahıl kabuğu, saman gibi (mec. yoksul, sefalet içinde) gibi idi; biz zengin (bolluk içinde) idik." açıklamasını yapmıştır (2008, s. 91-102).
Ayrıca bakınız: KT D 29-30; KT K 10; BK D 30-31; KT G 8 vb.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Tanrı lütfettiği için bu Türk halkı içinde silahlı düşmanları koşturmadım, (kuyruğu) düğümlü (düşman) atlarını koşturmadım.

Tanrı lütfetti ve bu sayede Türk halkı içinde silahlı düşmanları koşturmadım, (kuyruğu) düğümlü (düşman) atlarını koşturmadım.

d) az bodun yağı boltı kara költe sünüşdümüz / Az halkı düşman oldu, [Az halkıyla] Kara gölde savaştık. KT K 2
$(\ddot{O}_1 + Y_1) + [B] + ([BrT_2 + \ddot{O}_2] + YT_2 + Y_2)$

Kip ortaklığı bulunan bu iki cümlede şahıslar farklıdır. *Yağı boltı* ve *sünüşdümüz* kelimeleri aynı kavram alanına aittir. Birinci cümlede özne konumundaki *az bodun* ikinci cümlede birliktelik görevine sahiptir, ancak bu yapıda eksiltmeye gidilmiştir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Az halkı düşman oldu **diye** Kara gölde savaştık.

Kara gölde savaştık **zira** Az halkı düşman oldu.

e) tenri yarlıkadı yañdıımız / Tanrı lütfetti, [düşmanı] dağıttık. T(1.) G 9
$(\ddot{O}_1 + Y_1) + [B] + ([\ddot{O}_2 + N_2] + Y_2)$

Kip ortaklığı taşıyan ancak şahısları farklı olan bu cümlelerde, sebep-sonuç anlamı eksiltmelerle sağlanmıştır. İkinci cümlede nesne eksiltmesine gidilmiştir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Tanrı lütfettiği için dağıttık.

Dağıttık **çünkü** Tanrı lütfetti.

f) [anta kisre] inisi eçisin teg kılınmaduk ⁶ erinç oğlı karın teg kılınmaduk erinç biligsiz kagan olurmış erinç yablak kagan olurmış erinç. [Ondan sonra] erkek kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz, akılsız hakanlar tahta oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz. KT D 5
$(ZT1 + \ddot{O}_1 + HT_1 + Y_1) + CSE + [B] + ([ZT1 + \ddot{O}_2 + HT_2 + Y_2) + CSE + [B] + (\ddot{O}_3 + Y_3) + CSE + [B] + (\ddot{O}_4 + Y_4) + CSE$

Bu örnekte cümleler zaman tümleci yönünden ortaklık göstermektedir, ancak neden-sonuç cümleleri arasında öge ortaklığı bulunmamaktadır. Neden cümleleri ile sonuç cümlesi arasında kip uyumu bulunmamaktadır. Bu cümleleri arasındaki olumlu ve olumsuz fiiller (*kılınmaduk-olurmış*) arasında kurulan tezatlık neden-sonuç ilişkisinde etkili olmuştur.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

[Ondan sonra] erkek kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmadığı için, oğulları babaları gibi yaratılmadığı için, akılsız hakanlar tahta oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz.

Akılsız hakanlar tahta oturmuş şüphesiz, kötü hakanlar tahta oturmuş şüphesiz, **çünkü** [ondan sonra] erkek kardeşleri ağabeyleri gibi yaratılmamış şüphesiz, oğulları babaları gibi yaratılmamış şüphesiz.

g) [anta kisre] kara türğiş bodun yağı bolmış keñeres tapa bardı / Ondan sonra Türğiş avam halkı (yine) düşman olmuş Kengeres'e doğru gitti. KT D 39
$(ZT_1 + \ddot{O}_1 + Y_1) + [B] + ([\ddot{O}_2] + Y\ddot{O}T_2 + Y_2)$

Bu iki cümle de kip bakımından farklılık göstermektedir. İkinci cümlede eksilteli bir yapı söz konusudur. Bir cümle başı bağlacına ihtiyaç duyulmadan sonuç cümlesi birinci cümleyle bağlanabilmiştir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

[Ondan sonra] Türğiş avam halkı (**tekrar**) düşman olduğundan Kengeres'e doğru gitti.

[Ondan sonra] Kengeres'e doğru gitti **çünkü** Türğiş avam halkı (tekrar) düşman olmuş.

5 "Kılınmadı +ok" görülen geçmiş zamanın *ok kuvvetlendirme edatı* almış şeklidir (Abik 2016, 44). Cümlelerin hemen ardından verilen çeviri ekin asıl görevini yansıtmaktadır. Altındaki izahlarda ise dönüşüm sonrasında alabileceği anlamsal özellikler sunulmuştur.

Tarz İlgisiyle Bağlanan Cümleler

Bazı cümleler, kendinden önceki veya sonraki cümlelerin yargısını tarz bakımından tamamlamakta ve pekiştirmektedir. Aşağıdaki örneklerde bir cümle başka bir cümlelerin yüklemine tarz bakımından tamamlamıştır. Bu cümleler arasında özne ortaklığı yanında, zaman ve şahıs ortaklığı da bulunmaktadır.

a) tabgaç kaganta bedizçi kelürtüm bedizettim / Çin hakanından ressam ve heykeltıraşlar getirttim, (Kül Tigin'in türbesini) süslettim. KT G 11⁶

$[(\ddot{O}_1)+\text{ÇT}_1+N_1+Y_1]+[B]+[(\ddot{O}_1+N_2)+Y_2]$

Bu iki cümlede ortak kavram alanına ait *bedizçi*, *bedizettim* kelimeleri kullanılmıştır. İkinci cümledeki "bedizçi" kelimesi eksiltilmiştir. İki cümle arasında kip, şahıs ve öge ortaklığı bulunması cümleler arasındaki bağı güçlendirmiştir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

Çin hakanından ressam ve heykeltıraş getirtip (Kül Tigin'in türbesini) süslettim.

Çin hakanından ressam ve heykeltıraşlar getirttim (**de böylece**) (Kül Tigin'in türbesini) süslettim.

b) taşra yorıyur tiyin kü eşidip balıkdaki tağıkmış tagdaki inmiş tirilip yetmiş er bolmuş / (İlteriş) başkaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş, derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuş. KT D 12/ BK D 10-11⁷

$[ZT_1+\ddot{O}_1+Y_1]+[B]+[(ZT_1+\ddot{O}_2+Y_2)+[B]+[(ZT_1+\ddot{O}_3)+HT_3+Y_3]$

Bir ve ikinci cümle, üçüncü cümlelerin sebebi niteliğindedir. İlk iki cümlelerin öznesi bir araya gelerek üçüncü cümlelerin öznesini oluşturmuştur. "Kim yetmiş kişi olmuştur?" diye sorulduğunda alınan cevap bu iki failin tamamını verecektir. Ancak bu özne üçüncü cümlede eksiltilmiştir. Üç cümle kip ve zaman tümleci bakımından ortaklık göstermektedir.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

(İlteriş) başkaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkarak, dağdakiler (şehir) inerek derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuş.

(İlteriş) başkaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış, dağdakiler (şehir) inmiş (**de böylece**) derlenip toplanıp yetmiş kişi olmuş.

c) meniñ sabımın sımadı içreki bedizçig it(t)ı / (Çin hakanı) benim sözümü kırmadı (kendi) saray sanatkârlarını gönderdi. BK K 14

$[(\ddot{O}_1)+Y_1]+[B]+[(\ddot{O}_1)+N_2+Y_2]$

Söz dizimsel paralelizmin görüldüğü bu yapıda kip ve şahıs ortaklığı mevcuttur. Birinci cümlede Çin kağanının hangi konuda sözünü kırmadığını, yüklem hâli eki alan *bedizçig* kelimesinden anlamak mümkündür. Bu sebeple bu kelime ilk cümle için bir gönderim niteliğindedir. Birinci cümledeki *meniñ* kelimesinden ikinci cümledeki "bedizçi"nin kime gönderildiğini anlıyoruz.

Fiilimsilerle veya bağlaçlarla aktarımı:

[Çin hakanı] benim sözümü kırmayıp (kendi) saray sanatkârlarını gönderdi.

[Çin hakanı] benim sözümü kırmadı **ve** saray sanatkârlarını gönderdi.

Anlam İlişkileriyle Bağlanan Cümlelerde Kip Uyumu

Köktürkçede anlam ilişkileriyle bağlanan cümlelerin büyük bir bölümünde ilk cümlelerin yüklemi görülen geçmiş zaman kipiyle çekimlenmiştir. İkinci cümlede de bu zaman uyumuna dikkat edildiği görülmektedir:

1. (1C) ... /-DI/ | (2C) ... /-DI/

... urtı ... | t[egmedi.] KT D 33

...alp tidi | tuymadı. T(2.) B 3-4

meniñ sabımın sımadı | ... it(t)ı. BK K 14

2. (1C) ... /-DI/ | (2C) ... /-DI+Ş/

... tidi | ... ben ertim bilge tunyukuk. T(1.) B 5

...yarlıkadı | ...yañdıımız. T(1.) G 9

... yagı boltı | ... süñüşdümüz. KT K 2

3. (1C) ... /-DI+Ş/ | (2C) ... /-DI+Ş/

... kelürtüm | bedizettim. KT G 11

⁶ Birinci cümle ikinci cümledeki yargının gerçekleşme tarzı hakkında bilgi sunmaktadır. (Nasıl süslettim?)

⁷ Birinci cümle ikinci cümledeki yargının gerçekleşme tarzı hakkında bilgi sunmaktadır. (Nasıl yetmiş kişi olmuşlar?)

... bertim ...içikdir. T(1.) B 3
4. (1C) ... /-DI/ (2C) ... /-mİş/
... kılınmaduk erinç ...olurmuş erinç. KT D 5
5. (1C) ... /-mİş/ (2C) ... /-mİş/
... inmiş ... yetmiş er bolmuş. KT D 12/ BK D 10-11
6. (1C) ... /-mİş/ (2C) ... /-DI/
... yagı bolmuş ... bardı. KT D 39
7. (1C) ... /er+-DI/ (2C) ... /-DI+ş/
... oğuşum bodun erti ... süledim. BK D 5
8. (1C) ... /er+-DI/ (2C) ... /er+-DI+ş/
... oçuk teg erti ...aş <t>eg ertimiz. T(1.) G 1
9. (1C) ... /er+-DI+ş/ (2C) ... /Ø/
illig bodun ertim ... kanı KT D 9
kaganlıg bodun ertim ... kanı? KT D 9
10. (1C) ... /er+-mİş/ (2C) ... /-TAçI/
... bilge ermiş ... ölüртеçi kök. T(1.) K 5-6; T(1.) D 3-4
11. (1C) ... /er+-mİş/ (2C) ... /Ø/
... uçuz ermiş ... uçuz. T(1.) G 6
12. (1C) ... /er+-mİş/ (2C) ... /er+-mİş/
... alp ermiş ... alp ermiş. T(1.) G 5-6

Yazıtlarda anlam ilişkisiyle bağlanan yapılarda ilk cümlelerin görülen geçmiş zaman kipiyle çekimlendiği görülmektedir. Bu durum sonraki dönem eserlerinde de devam etmiştir. Hatta görülen geçmiş zaman, cümle başı edatlarıyla kurulmuş cümlelerde de en çok tercih edilen kip olmuştur (Akalın, 1998: 8).⁸

Görülen geçmiş zaman eki /-DI/'nın anlam ilişkileriyle bağlanan cümlelerden ilkinde çok tercih edilmesi yazıtlara bağlı bir rastlantı olabileceği gibi gramatikal bir kullanımın izi de olabilir. Bu ekin tarz ve bağlama fonksiyonlarının varlığı bu tezi güçlendirir niteliktedir (Karahana, 1992: 335-341). Nitekim /-DI/ görülen geçmiş zaman ekinin tarz ve bağlama işlevi bu yapılara da sirayet etmiş olabilir.

İlgili Yapının Sonraki Dönemlerdeki Durumu

Köktürkçede anlam ilişkileriyle bağlanan cümlelerin söz dizimsel niteliklerine bakıldığında bunların çok uzun ve çok ögeli olmadığı görülür. Kısa cümleler kendinden sonra gelen bir cümleyi tümleş değerinde tamamlamıştır. Çoğunlukla özne ve yüklemden oluşan bu yapılar, bir sonraki cümlelerin yükleminden çok uzak değildir.

Cümleler arasındaki anlamsal bağı kuvvetlendiren unsurlardan biri de vurgudur. Köktürkçe örneklerde bağımsız bir cümle, bağlaçlara ihtiyaç duymadan başka bir cümleye tümleş değerinde bağlanmıştır. Bağlaçsız sıralanan ve anlam ilişkileriyle bağlanan bu cümle türleri Türk dilinin her döneminde karşımıza çıkmaktadır.⁹ Yazıtlarda tespit edilen cümle üstü bağlaçsız yapılar, taş yazmanın sınırlılıklarından ötürü, yerden tasarruf amacıyla tercih edilmiş olabilir, ancak bu durumu sadece bir nedene bağlamak doğru değildir. Eski Türkçe döneminde bağlaçsız yapıların tercih edilme sebebi, biraz da Türkçenin doğal yapısıyla ilgilidir.

Eski Türkçe bağlaçlar bakımından kısıtlı imkânlarla sahiptir. Cümlelerin bağlanış şekillerinde bağlaçların yaygın olmaması Türkçenin söz dizimsel nitelikleriyle ilgilidir. Çünkü filimsiler bu bağlaç ihtiyacını yeterince karşılamıştır. Kısa cümleler ve bu cümlelerin anlam ilişkileriyle bağlanması bağlaç ihtiyacını yine en aza indirmiştir. Türkçenin güçlü vurgu sistemi de bağlaçlara ihtiyaç duymadan cümlelerin değişik anlam ilişkileriyle bağlanmasına imkân sağlamıştır. Yukarıda verdiğimiz bağlaçsız sıralı cümleleri belli bir ezgi ve tonlamayla telaffuz ederek cümlelere farklı anlamlar kazandırmak mümkündür: **Attı**, vuramadı > Attı (ama) vuramadı.

Sözlü kültür güçlü bir bürün kabiliyetine sahiptir. Sözlü dilde bağlaçsız cümlelerde bürüne sağlanan anlamlar, yazılı eserlerde verileme-yince Türk dilinde bağlaç ihtiyacı hâsıl olmuştur. Ancak sözlü kültürde bağlaçsız kullanımlar devam etmiştir. Bunun en büyük kanıtlarından biri de sonradan yazıya geçirilen "Dede Korkut Hikâyeleri"dir. Bu sebeple Dede Korkut'ta birleşik cümle ve bağlaçlarla bağlanan cümle sayısı, sıralı cümle sayısından azdır. Sıralı fiil cümlelerinin sözlü kültürde çok tercih edilmesi anlatıma ayrı bir musiki kazandırır. Kısa, sıralı cümlelerde sık sık tekrar eden fiiller, çekim eklerinin telaffuz ezgisiyle bir uyum yaratır (Burdurlu, 1967: 4303-4306). Bu sıralı cümleler, anlamı pekiştirir; söyleyişe bir kıvraklık ve canlılık katar; duygusal etkiyi artırır (Dilçin, 1993: 612). Aşağıdaki örneklerde ilk cümleler kendilerinden sonra gelen cümleleri tümleş değerinde tamamlamıştır. Bu cümlelerin bürün özellikleri cümlelerin bağlanış şeklinde etkili olmuştur:

Kazanı kılıçladı, zerre kadar kesdürmedi öte geçti (Kaçalın, 2017: 204; Ergin, 2018: 250).

8 Akalın, bu görüşü desteklemek için Dede Korkut Kitabı'ndan şu örnekleri vermektedir: *Çünkü kâfirler bunları gördiler, Arşun oğlu Direk Tekür'e haber verdiler. (Kâfirler bunları görünce Arşun oğlu Direk Tekür'e haber verdiler* (Ergin, 2018, D-208-12).

9 Bu hususta, aşağıda Dede Korkut'tan bazı örnekler sunulmuştur.

Bu kere at oğlanın bileğinden boşandı, kaçtı. (Kaçalın, 2017: 183; Ergin, 2018: 230).

Kâfirler gördiler gelenler tâcire benzemez, kaçdılar, kal'aya girdiler, kapuların yaptılar (Kaçalın, 2017: 195; Ergin, 2018: 240).

Ben bu oğlanı alayın, ava gédeyin, yédi günlük azuğ-ıla çıkayın, ok attuğum yérleri, kılıç çalup baş kestüğüm yérleri göstereyim (Kaçalın, 2017: 101; Ergin, 2018: 156).

Taň atdı, gün toğdı, Bayreg'ün açası anası bakdı gördi (Kaçalın, 2017, 80; Ergin, 2018: 130).

Kan Turalı'ya haber oldı, "Baban geldi." dédiler (Kaçalın, 2017, 131; Ergin, 2018: 186).

Acıklı aslan yavrısı gür méşenün kölinde yér yér lenür dünek [salur] (Özçelik, 2021: 137,238).

Tercüme faaliyetlerinin geliştiği Eski Uygur Türkçesi döneminde yardımcı cümleler olduğu gibi yabancı dillerden aktarılmıştır. Özellikle Soğdakça ve Toharcanın yardımcı cümle bağlantılarının taklidi yoluyla Türk dilinde bağlaçlı kullanımlar yaygınlaşmıştır. Dilimizde var olan bazı cümle başı edatları (kaçan, birök, kaltı, kayu, kim ne, neçük, neçete vb.) bu kuruluşlarda cümle başında görev almaya başlamıştır (Tekin, 1992: 105-106, 112).

Böylece cümle başı edatı ile kurulmuş bazı cümleler kendisinden sonra gelen bir cümleye anlam açısından bağlanmıştır. Cümle başı edatı taşıyan bu bağımsız cümleler, kendisinden sonra gelen cümleyi tümleç değerinde tamamlamıştır. Nitekim başlangıçta, cümle başı edatlarına ihtiyaç duyulmadan bu cümleler yan yana getirilebiliyordu. Yazılı eserlerde vurgu ve tonlamanın gösterilememesi, cümleler arası anlam ilişkilerini sağlanmasında farklı yöntemlerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Bu durum Türkçenin cümle kuruluşunda bazı değişimlere sebep olmuştur. Yazı dilinde, Farsça örnek alınmıştır. Farsçanın etkisiyle cümle başı edatları sıralı cümle kalıplarında yaygınlaşmaya başlamıştır (Tiken, 2004: 50). Türkçe cümle yapısına sonradan girmiş olan bağlaçlar Karahanlı Türkçesi döneminden itibaren kendini belli eder. Batı Türkçesindeki bağlaçların büyük bir kısmı da yabancı asıllıdır (Hacıeminoğlu, 1984: 112). Yabancı asıllı bu bağlaçlar Türkçe cümle kuruluşlarını etkilemiştir. Böylece zamanla sıralı cümleler veya fiilimsiyle kurulu cümlelerin görevi, bu bağlaçlı cümlelerle de karşılanmıştır. Buna şu örnekleri verebiliriz:

Tâ ki Dozmurd kal'esine yétdiler, çevre alup gétdiler, kondılar (Kaçalın, 2017: 150) D 208/10. (Dozmurd kalesine yetişince, çevre alıp gittiler, kondular.)

Çün av yarağı oldı, kim atın öger, kim kılıcın, kim çeküp oğ atmağın öger (Kaçalın, 2017, 167). D 237/6. (Av hazırlığı olunca, kimi atımı över, kimi kılıcını, kimi çekip ok atmasını över.)

Çün-ki kâfirler bunları gördiler, Arşun oğlu Direk Tekür'e haber vérdiler. Kâfirler bunları görünce Arşın oğlu Direk Tekür'e haber verdiler (Akalin, 1998: 1-2, 8).

Sonuç

Türkçede cümlelerin bağlantı şekilleriyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Bu çalışmada değerlendirilen cümleler daha önceki araştırmalarda sıralı cümle veya birleşik cümleler içinde değerlendirilmiştir. Bazı incelemelerde; alt alta bağlam cümlesi, yan yana bağlam cümlesi, bağlaçsız birleşik cümle, cümle grubu vb. bu yapıdaki cümleler için tercih edilen terimlerdir.

Anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler Köktürkçe'de yaygın kullanılan cümle türlerinden biridir. Açıklama ve sebep-sonuç cümleleri bunlar içinde en çok tercih edilenlerdir. Eski Türkçeden beri dilimizde bağlaç işleyişinde kelimeler vardır. (takı, azu, ulayu). Ancak bunlar sayıca azdır. Bağlaçlarla bağlanan cümle sınıfı Türkçede daha geç gelişmiştir.

Cümleler arasında anlamsal bağı kuvvetlendiren unsurlardan biri de vurgudur. Türkçenin güçlü vurgu sistemi bağlaçlara ihtiyaç duymadan cümlelerin değişik anlam ilişkileriyle bağlanmasına imkân sağlamıştır. Bağlaçsız sıralı cümleler belli bir ezgi ve tonlamayla telaffuz edildiğinde kendinden sonraki cümleyi değişik anlam ilişkileriyle tamamlamıştır. Bunun örneklerini Eski Türkçede görebildiğimiz gibi sonraki dönemlerde de görmek mümkündür.

Bugün konuşma dilinde de türlü bağlaçların işleyişi farklı vurgu ve tonlarla yerine getirilir ve bağlaçlar az kullanılır. Bu durum sözlü dilin temel niteliklerindedir. Türkçenin ilk yazılı eserlerinin sunulduğu Köktürkçe'de, sözlü dilin bu niteliği devam ettirilmiştir. Böylece sözlü dilin vurgu ve tonlamaya dayalı, bağlaçsız cümle dizilişleri yazıtlarda kullanılmıştır. Bu yapıda birinci cümlelerin bürün sistemi ikinci cümle-ye anlamsal katkı sağlamıştır. Vurgu ve tonlama bağlaçların görevini üstlenmiştir. Bu sayede anlam ilişkisiyle bağlanan cümlelerdeki ilk cümleler ikinci cümleyi tümleç değerinde tamamlayabilmiştir.

Yazıtlarda açıklama, pekiştirme, karşıtlık, sebep-sonuç, kıyaslama ilgileriyle birbirini tamamlayan cümleler daha yaygındır. Bu cümleler bağlaçsız bir şekilde birbirine bağlanır ve anlam ilişkileriyle bütünlük kazanır. Birbirini tümleç değerinde tamamlama görevi üstlenir.

Köktürkçe'de anlam ilişkisiyle bağlanan cümleler arasında (1C)... /-DI/ | (2C)... /-DI/ kalıbı en çok tercih edilen kip kuruluşu olmuştur. /-DI/ görülen geçmiş zaman eki, "tarz ve bağlama fonksiyonunu" Türkiye Türkçesi yazı dilinde zarf-fiil ya da zarf-fiil grubu içinde yer alamaz. Bunun yerine sıralı cümleler içinde şahıs ve kip eklerini alarak sağlamaktadır (Karahan, 1992: 341).

/-DI/ ekinin geldiği cümleler arasında anlam ilişkilerinin daha çok görülmesi, bir rastlantı olarak düşünülebileceği gibi ekin tarz ve bağlama işlevine de dayandırılabilir. Nitekim görülen geçmiş zaman ekinin /-DI mı/ şekli bağlaça ihtiyaç duymadan kendinden sonra gelen yapıya bağlanır. Bu yapı günümüzde doğrudan zarf-fiil fonksiyonu kazanmıştır. Bu sebeple /-DI/ ekinin Eski Türkçede bağlaçsız bağlanan cümleler arasında anlam bakımından tümleç değerinde tamamlayıcı görev üstlenmesi çok da tesadüfi görülmemelidir.

Dil Bilgisiyle İlgili İşaret ve Kısaltmalar			
ø, Ø	İşaretsiz fonem veya monem	E	Edat
+	İsim soylu (statique) öge; ekle	GT	Görelık tümleci
-	Fiil soylu (dynamique) öge; kaynak metindeki bitişik yazım	HfT	Hedef tümleci
(...)	X (y) x'in kapsamında y vardır.	HT	Hâl tümleci
[...]	[X] x, aslında eksiktir veya işaretli değildir.	KrşT	Karşıtlık tümleci
=	Denktir	KyT	Kıyaslama tümleci
~	Veya	N	Nesne
/	Ve, veya	Ö	Özne
...x	X1 x, 1. Cümlelin x'idir.	SıT	Sınırlandırma tümleci
B	Bağlaç	ST	Sebeup tümleci
BT	Beraberlik tümleci	VsT	Vasıta tümleci
BğT	Bağlama tümleci	VT	Varma tümleci
C	Cümle	Y	Yüklem
CBE	Cümle başı eki / edatı	YÖT	Yönelme tümleci
CSE	Cümle sonu eki / edatı	YT	Yer tümleci
ÇT	Çıkma tümleci	ZT	Zaman tümleci
Genel İşaret ve Kısaltmalar			
B	Batı yüzü	KT	Kül Tigin
BK	Bilge kağan	T(1.)	Tonyukuk 1. Taş
D	Doğu yüzü	T(2.)	Tonyukuk 2. taş
ET	Eski Türkçe		
G	Güney yüzü		
K	Kuzey yüzü		

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışmada finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declared that there is no competing interest.

Funding: The author declared that this study received no financial support.

References

- Abik, A. D. (2016). Çağatayca Metinlerde émiştük Yapısı Üzerine. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi Prof. Dr. İristay Kuçkartayev'in Anısına*, 13(3), 33–46.
- Akalın, Ş. H. (1994). Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Cümleler. *Türk Dili*, 518, 156–163.
- Akalın, Ş. H. (1998). Dede Korkut Kitabında Geçen Bir Cümle Türü Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/1*.
- Akalın, M. (2000). *Eski Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Akçataş, A. (2007). Türkiye Türkçesinde Yapı, İşlev ve Anlam İlişkileri Açısından Cümle Grupları ve Cümle Türleri Üzerine Bir Deneme-I. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten-I*. 7–19.
- Akçataş, A. (2007). Türkiye Türkçesinde Yapı, İşlev ve Anlam İlişkileri Açısından Cümle Grupları ve Cümle Türleri Üzerine Bir Deneme-II. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten-II*. 7–14.
- Alyılmaz, C. (1994). Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi. Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları. Erzurum.
- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının Bugünkü Durumu*. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2007). *(Kök)Türk Harfli Yazıtların İzinde*. Ankara: Karam Yayıncılık.
- Alyılmaz, C. (2021). *Bilge Tonyukuk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Atabay, N.- Özel: Vd. (2003). *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Aydın, E. (2008). Tonyukuk Yazıtındaki Problemlerli Bir Cümle Üzerine. *Bilgi*, 45, 91–102.
- Banguoğlu, T. (2005). *Türkçenin Grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Burdurlu, İ. Z. (1967). Dede Korkut Hikâyelerinde Cümle Yapısı. *Türk Folklor Araştırmaları*. X, 210, 4303–4306.
- Daşdemir, M. (2009). Yapıca Bağımsız Cümlelerden Oluşmuş Yan Cümleler. *İstanbul Kültür Üniversitesi, Uluslararası Türk Edebiyatı Kongresi: Türkçenin Söz Dizimi ve Türk Edebiyatında Üslup Arayışları, 27–28 Ağustos 2007*. İstanbul. 135–145.
- Daşdemir, M. (2015). *Oklama Yöntemiyle Türkçenin Yapısal-İşlevsel Söz Dizimi*. Erzurum: Fenomen Yayınları.
- Delice, H. İ. (2012). Yapı Açısından Cümle Sorunu. *Turkish Studies*, 7(3). 871–876.

- Dilçin, C. (1993). Ahmed-i Yesevi'nin Hikmetlerinde Sıra Cümleler. *Türk Dili Aylık Dil Dergisi*, 54, 611-618.
- Ercilasun, A. B. (2009). Kelime Grubundan Cümleye. *İstanbul Kültür Üniversitesi, Uluslararası Türk Edebiyatı Kongresi: Türkçe'nin Söz Dizimi ve Türk Edebiyatında Üslup Arayışları, 27-28 Ağustos 2007*. İstanbul. 169.
- Ercilasun, A. B. (2016). *Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ergin, M. (2000). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Ergin, M. (2018). *Dede Korkut Kitabı 1-2* (Birleştirilmiş 2. Baskı). Ankara TDK Yayınları.
- Ergönenç Akbaba, D. (2013). Nogay Türkçesi ve Türkiye Türkçesindeki Cümlelerin Bağlanma Şekilleri Bakımından Karşılaştırılması. *Prof. Dr. Leylâ Karahan Armağanı*. Ankara: Akçağ Yayınları. 113-131.
- Ersoy, F. (2001). Türkçenin Sözdizimi Üzerine Bir Bibliyografya Denemesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 49, 313-333.
- Gabain, A. von (1988). *Alttürkische Grammatik*. Leipzig: Otto Harrassowitz.
- Gece, K. M. (1998). Türkiye Türkçesinde Bağlı Cümle. *Türk Dili*, 562. 332-339.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk Dilinde Edatlar (En Eski Türkçe Metinlerden Zamanımıza Kadar)*. İstanbul: Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları.
- Kaçalin, K. (2011). *Oğuzların Diliyle Dedem Korkudun Kitabı*. Ankara: TDK yayınları.
- Karahan, L. (1992). Görülen Geçmiş Zaman Eki "-Di/-Di"nin Tarz ve Bağlama Fonksiyonuna Dair. *Türk Kültürü Araştırmaları, Prof. Dr. Muharrem Ergin'e Armağan*. Yıl XXVIII/1-2. 1990. Ankara, 1992. 335-341.
- Karahan, L. (2006). *Türkçede Söz Dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karahan, L. (2011). Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine. *Türk Dili Üzerine İncelemeler*. Ankara: Akçağ Yayınları: 236-244.
- Karahan, L. (2011). Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine. *Türk Dili Üzerine İncelemeler* (1.bs.). (Haz. E. Arıkoğlu, D. E. Akbaba). Ankara: Akçağ Yayınları. 236-244.
- Orkun, H. N. (1936-1941). *Eski Türk Yazıtları I-IV*. Ankara: TDK Yayınları.
- Öküzcü, İ. (1989). *Türkçede Cümle Bağlayıcıları*. Gazi Üniversitesi. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Ölker, G. (2022). İsimleşen Cümleler ve Hüküm Grubu. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 7, 495-507.
- Ölmez, M. (2012). *Orhun-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları. Metin-Çeviri-Sözlük*. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Özçelik, (2021). *Dede Korkut- Günbed Yazması- Kazan Bey Oğuznamesi (Giriş-İnceleme-Notlar-Metin-Dil İçi Çeviri-Dizinler)*. Ankara: TDK Yayınları.
- Özkan, M.; Sevinçli, V. (2008). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının Metin Dilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg Yayıncılık.
- Tekin, Ş. (1992). *Eski Türkçe. Türk Dünyası El Kitabı*. C. 2. Bs. 2. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Tekin, T. (1995). *Orhon Yazıtları Kül Tigin; Bilge Kağan, Tunyukuk*. İstanbul: Simurg Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi Grameri* (2. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2010). *Orhon Yazıtları* (4. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2020). *Tunyukuk Yazıtı* (haz. Mehmet Ölmez). Ankara: BilgSu Yayınları.
- Tiken, K. (2004). *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler, Zarf Fiiller*. Ankara: TDK Yayınları.
- Üstünova, K. (1998). *Dede Korkut Destanları ve Cümleden Büyük Birlikler*. İstanbul: Alfa Yayım Dağıtım.
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Kitabevi.

Structured Abstract

There are different opinions about the way sentences are connected to each other in Turkish. The sentences evaluated in this study were evaluated in compound–complex sentence or compound sentences in previous studies. In some reviews, context sentence one under the other, context sentence side by side, compound sentence without conjunction, sentence group and so on are the preferred terms for sentences of this structure. Sentences connected by meaning relation are one of the commonly used sentence types in Kök Turkish. Explanation and cause–effect sentences are the most preferred among them. Since old Turkish, there are words in our language with conjunctions (*taki, azu, ulayu*) but these are few in number. The category of sentences connected by conjunctions developed later in Turkish. The preference for brevity in expression in Old Turkish brought with it the lack of conjunction. A similar situation is encountered in the spoken language and dialect features today. In spoken language, the function of various conjunctions is fulfilled with different emphasis and intonation. The relationship in sentences connected by meaning relations is different from the main sentence subordinate relation. Here, there is not a relation of being a feature of speech, but a relation of connecting and completing each other semantically. Because sentences that have a more or less meaningful relationship between them are used in various ways and by connecting them with various means. Such compound–complex sentences complement each other with certain qualities. For this reason, even though they are not a feature of speech, they can easily gain an object value with the transformation. Thanks to the conjunctions in the compound–complex sentences, the semantic relations between the sentences can be easily detected. In cases where conjunctions are not used, factors such as stress, intonation, context, compound–complex relations, repetition, ellipsis and substitution connect sentences with meaning relations. One of the elements that strengthens the semantic bond between sentences is stress. The strong stress system of Turkish has enabled sentences to be connected with different semantic relations without the need for conjunctions. When compound–complex sentences without conjunctions are realized with a certain stress and intonation, they complete the next sentence with different meaning relations. As we can see examples of this in Old Turkish, it is possible to see it in later periods as well. Today, we perform the role of various conjunctions with different intonation and stresses in the spoken language, and we use them less. This is one of the most basic features of spoken language. In Köktürk, where the first written works were presented, this quality of the spoken language was continued. Thus, the syntax of the spoken language based on stress and intonation, without conjunctions, were used in the inscriptions. In this structure, the pronoun system of the first sentence made a semantic contribution to the second sentence. Stress and intonation take on the task of conjunctions. In this way, the first sentences in the sentences connected with the meaning relationship completed the second sentence with the value of complement. When the syntactic features of the sentences connected with meaning relations in Kök Turkish are examined, it is seen that these sentences are not very long and multi-component sentences. Short sentences complete a sentence that comes after them as a complement. These sentences, which mostly consist of subject and predicate, are not far from the predicate of the next sentence in the sentence series. In the inscriptions, sentences that complement each other with explanation, contrast, cause–effect, comparisons are more common. These sentences are connected to each other without conjunctions and gain integrity with meaning relations. Among the sentences connected by meaning relation in Kök Turkish, (1)... /-DI/ | (2)... /-DI/ is the most preferred modal form. Meaning relationships are more common between sentences with the /-DI/ suffix. This can be thought of as a coincidence or attributable to the style and binding function of the suffix. As a matter of fact, the /-DI mi/ form of the past tense suffix is connected to the following structure without the need for a conjunction. This structure has gained a direct gerindium function today. For this reason, it should not be seen as a coincidence that the /-DI/ suffix plays a complementary role in terms of meaning between sentences connected without conjunctions in Old Turkish.